

Ph. Despriet

ONDERZOEK VAN HET KASTEEL VAN HELKIJN IN 1983

Aan de hand van een 13-tal sleuven (van 6 tot 69 m lengte) konden we in 1983 op een tweeledige wijze het onderzoek van het bisschoppelijk *castrum* van Helkijn (West-Vlaanderen) afronden. De ovaalvormige plattegrond van het kasteel uit de tweede helft van de 12^e eeuw werd zoveel mogelijk vervolledigd (fig. 77, sleuven 83/8, 83/11 en 83/12); met een grondig terreinverkennd onderzoek (fig. 77, sleuven 83/1-83/7, 83/9-83/10 en 83/11) werd ernaar gestreefd een mogelijke donjon of andere gebouwen binnen de omheining op te sporen en te onderzoeken. Geen enkel grondspoor of konstruktie ouder dan de tweede helft van de 12^e eeuw werd aangesneden; dit bewijst dat het *castrum* een geheel nieuwe inplanting was op een domein dat reeds een tijdlang in het bezit van de bisschoppen van Doornik was.

De chronologie van het kasteel staat nu definitief vast; gebouwd tijdens de tweede helft van de 12^e eeuw en tot 1521 (inname van Doornik) van grote strategische waarde, raakte het kasteel in de daaropvolgende eeuw volkomen in verval. De gebouwen en omheiningsmuur met torens en tussentorens scheurden uiteen en werden tijdens het eerste kwart van de 17^e eeuw systematisch gesloopt; enkel de vierkante toren 1 en het poortgebouw 8-9 met bijhorende brug bleven tot in de 19^e eeuw bewaard.

Tijdens het onderzoek van 1983 werd geen enkel spoor van een donjon binnen de burcht aangetroffen, hoewel hij duidelijk in verhalende kronieken vermeld werd. Door vergelijking van archief, opgravingen en kronieken weten we dat er een groot vierkant gebouw van Doornikse steen gebouwd was ten noordoosten van de ovaalvormige burcht, opgegraven in 1978-1983. Het ging om een enorme konstruktie, na de sloping van het *castrum* omgebouwd (17^e-18^e eeuw) tot een luxueuse residentie en administratief centrum van de bisschoppen van Doornik. De oorspronkelijke aanleg moet dus bestaan hebben uit het in 1978-1983 opgegraven ovale *castrum* en een grote vierkante toren, beide door een gracht omringd. De omgebouwde toren werd met het omringende domein met bijgebouwen, kapellen en tuinen in 1797 openbaar verkocht en kort nadien gesloopt.

Van het ovale *castrum* sneden we in sleuf 1983/8 (fig. 78) een deel van de omheiningsmuur aan met de onderbouw van het torentje 12 en een steunbeer aan grachtzijde (fig. 79 en fig. 80). De binnenzijde van de toren bevatte een rechthoekige put van 1,14 x 0,75 m, 4 m diep en aan grachtzijde voorzien van een 0,45 m brede opening; bodem van platte Doornikse stenen. Opgebouwd

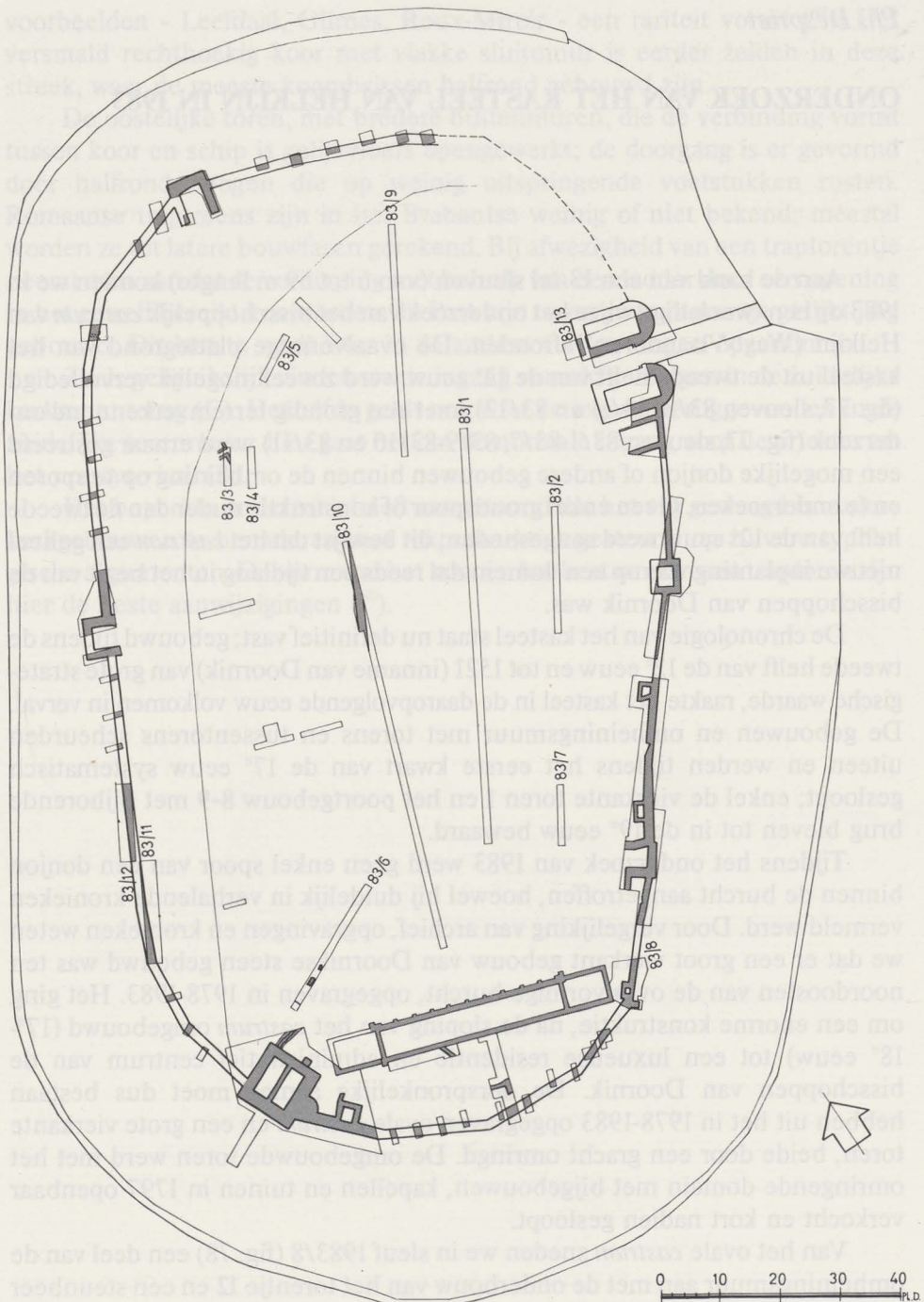

Fig. 77. Grondplan van het bisschoppelijk kasteel.

HELKIJN
kasteel van de bisschoppen
van Doornik

met regelmatig gehakte Doornikse stenen van max. 0,40 x 0,13 m met zorgvuldig laagsgewijze gemetselde wanden, bleek de bovenbouw van het torentje in 1914-1918 verstoord te zijn door de aanleg van een Engelse schuttersstelling, waarvan de houten wandbeschoeiing teruggevonden werd. De vulling van de put vertoonde een opbouw, die identiek was aan de inhoud van de reeds vroeger onderzochte torens, tussentorens en kelderruimten. Bovenaan was nl. een afbraaklaag van het eerste kwart van de 17^e eeuw aanwezig, samengesteld uit honderden blokken Doornikse steen van het gesloopte opgaand metselwerk. Daaronder troffen we een laag aan, die het langdurige verval van het kasteel na 1521 duidelijk weerspiegelt; de bovenbouw bedekt met daktegels viel uiteen en het ingestorte dak liet in de put een compacte laag van gebroken bruinrode daktegels achter. Tussen dit puin staken ook mozaiektegeltjes en afgedankt blauwgrijs aardewerk (fig. 79, doorsnee).

In sleuf 83/6 (fig. 77) werden op -0,30 m resten aangetroffen van een afwateringsgreppel (?) met een 0,12 tot 0,14 m breed kanaaltje, aangezet op vlakke Doornikse stenen zonder verdere fundering.

In de sleuven 83/3, 83/4 en 83/5 sneden we resten aan van een binnen-gracht, geheel met puin uit XVIIA opgevuld; een afvoerkanaal van 0,58/0,50 m breedte, aangesneden op -1,70/1,77 m en voorzien van vlakke bodemstenen, leidde er naar toe.

Alle overige vaststellingen hadden betrekking op jongere periodes en/of verbouwingen.

De fundering van de paardenstal, gebouwd na de systematische slooping van het *castrum* in XVIIA, werd aangesneden in sleuf 83/8. Honderden architectuurelementen in witsteen of Doornikse kalksteen en andere

Fig. 78. Zicht op het torentje 12 (sl. 83/8).

HELKIJN
plan toren 12

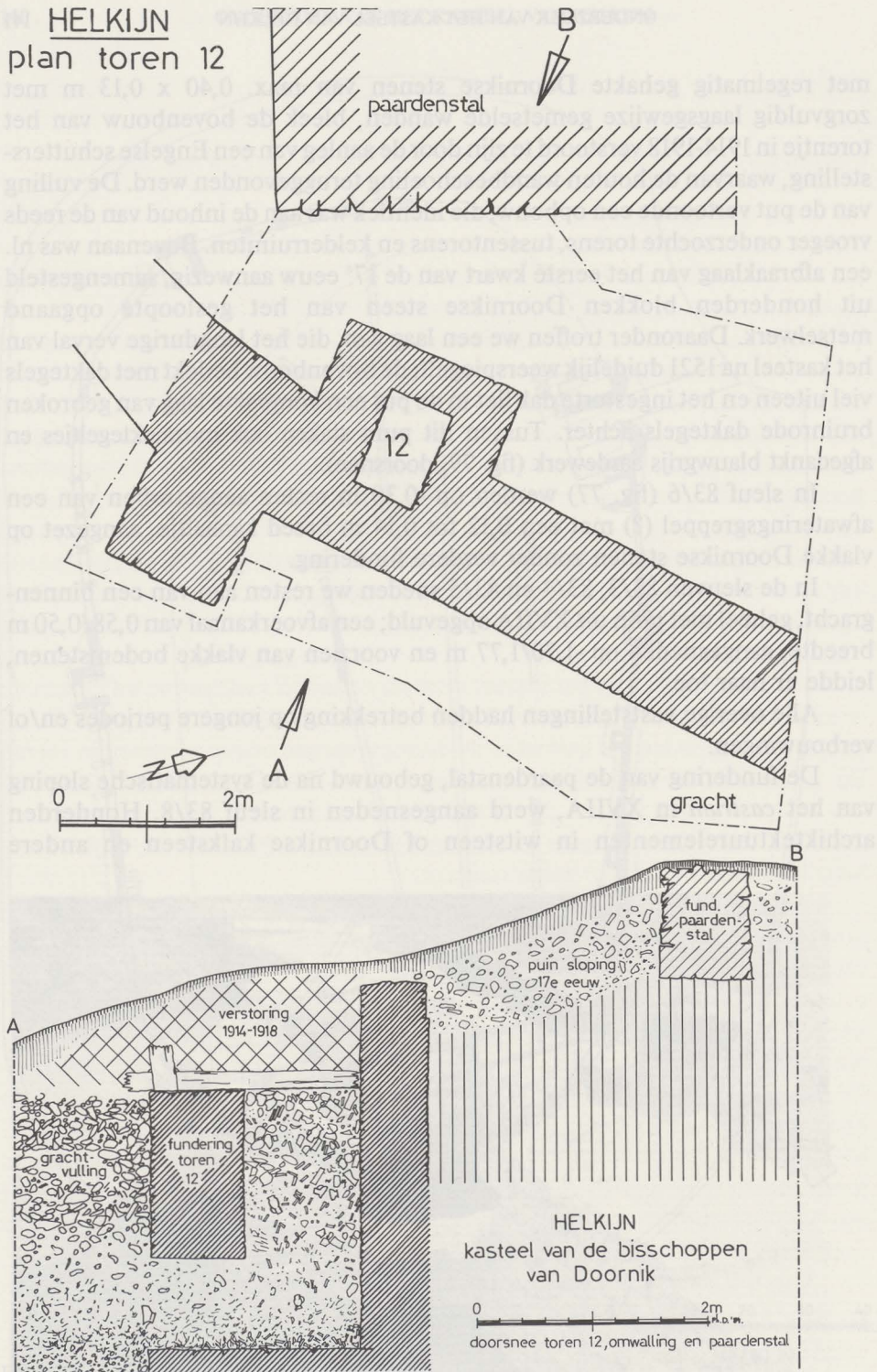

Fig. 79. Plan en doorsnede van torentje 12.

Fig. 80.
De bakstenen
riolering.

bouwmaterialen zoals bruinrode daktegels, vloertegels of stukken van dakbekroningen waren er in verwerkt en gevat in een witte mortelspecie.

Aan de hand van sleuf 83/13 stelden we aan de vlakke noordwestgevel van het poortgebouw een verbouwing vast met bakstenen van 0,23 x 0,05 x 0,11 m. Ongetwijfeld gaat het om resten van een 17^e- of 18^e-eeuwse traptoren, waarvan het bestaan uit kadastrale plans bekend was.

Een meer dan 80 m lange riolering (fig. 80) werd op -0,24 m aangesneden. Die was met een gewelf afgedekt en op -1,23 m diepte voorzien van een bakstenen vloer. De wanden waren opgebouwd van baksteen (formaat 0,225/0,23 x 0,055 x 0,105 m en herbruikte blokken Doornikse steen, gevoegd in een gele tot witgrijze mortel. Een rechthoekige toegangsschacht met opening 0,60 x 0,68 m werd op -0,32 m aangesneden en gaf toegang tot een afvoerkanal van 0,60/0,62 m breedte onderaan.

Deze koker, die het terrein van het middeleeuwse *castrum* van N.O. naar Z.W. doorkruist is wellicht in verband te brengen met de inwendige verbouwing van de kelders van de grote toren 1 na het eerste kwart van de 17^e eeuw.

Tegenaan toren 1, in het zuidwestelijk eind van sleuf 83/6 troffen we een puinstrook van daktegels en bakstenen aan, die eveneens met deze toren in verband te brengen is.

Besluit: na zes opeenvolgende opgravingscampagnes kon de plattegrond van het *castrum* uit de tweede helft van de 12^e eeuw nagenoeg volledig bepaald worden en de chronologie, het strategisch belang en de verdere uitbouw van het kasteel tot heden duidelijk vastgelegd.